

andere moeilijk toegankelijk materiaal gebruikt voor 'De stadsregering van 's-Hertogenbosch en het beleg van 1601'. M. W. van Boven wil verband leggen tussen het opvallende patriotisme in Helmond en de rooms-katholieke herkomst van de burgemeesters uit de kring van de ambachtsgilden tegenover de protestantse schepenen: 'De Helmondse burgemeesters tijdens het ancien régime. Enkele aspecten van een ambivalent ambt'. Een gewetensrol, zo noemt W. Lindemann de bescheiden rol van de Raad van Brabant in 'De Raad van Brabant en het conflict over de soevereiniteit van Gemert, 1648-1662'. De titel vrijheer van Waalwijk was de inzet voor A. M. A. Coopmans-van der Bruggen en J. P. A. Coopmans in 'Een titelstrijd voor de Staatse Raad van Brabant, 1655-1660'. Een goede basis voor verdere studie naar de Bosse handel legt B. C. M. Jacobs in 'Iets over Maastollen en Bossche tolprivileges'. Vooral het jagen met de valk blijkt favoriet in H. de Kok, 'Nassau en de jacht te Turnhout in de zeventiende eeuw'. Th. E. A. Bosman toont in 'De 'luijster der Justitie' verbeurd? De Raad van Brabant na de patriotse troebelen' aan dat met de benoeming in 1786 van H. J. van Oldenbamevelt, genaamd Witte Tullingh tot advocaat-fiscaal en procureur-generaal bij de Raad van Brabant de politiek in de rechtspleging duidelijk is doorgedrongen. Hoe traag in Den Bosch de goede Franse ideeën over de armenzorg ingang vonden, toont A. C. M. Kappelhof aan in 'Een nieuwe structuur — een nieuwe koers?'. De boeiende verhouding tussen (rooms-katholieke) kerk en koninklijke staat wordt weergegeven in J. F. A. Wassink, 'De St. Jan te 's-Hertogenbosch als proeftuin. Kerkpolitiek van koning Willem I'. De symboliek van de Vlaamse Beweging en van het huidige Vlaamse bestel gaat uit van een negentiende-eeuwse idealistische, maar historisch onjuiste voorstelling van zaken. Brabant vertegenwoordigt bij uitstek het Nederlandse element, aldus J. van Roey in 'Brabants bewustzijn in Vlaanderen'. De levens van twee grootvaders geven P. A. van Gennip 'Zoals de ouden zongen...' inzicht in het rooms-katholieke Brabant. Zeer boeiende economische geschiedenis wordt ons gebracht door H. F. J. M. van den Eerenbeemt 'Drie bancaire initiatieven in Den Bosch omstreeks 1900'. Men had in Den Bosch goed begrepen, dat het bankwezen de hefboom zou gaan worden voor de ontplooiing van het bedrijfsleven in de twintigste eeuw. Ook initiatieven, die uiteindelijk niet lukken of kortstondig blijken, geven de ondernemersmentaliteit weer. Voor de commies-chartermeester Smits kan ik na lezing van H. Th. M. Roosenboom 'De papen knoeien, de papen donderen...' Mr. C. C. D. Ebell en dr. C. F. X. Smits in de Noordbrabantse archiefkwesitie, 1911-1914' geen sympathie opbrengen. Je vraagt je af hoe hij later zijn pastoraat in Reek heeft vervuld na zijn meerdere, de protestantse rijksarchivaris in Noord-Brabant Ebell het leven onmogelijk gemaakt te hebben. Zou een rooms-katholieke rijksarchivaris in Noord-Brabant Smits hebben overleefd?

Een boeiende bundel, een waardig afscheidsgeschenk aan Pirenne.

C. O. A. Schimmelpenninck van der Oye

H. Peeters, L. Dresen-Coenders, T. Brandenburg, ed., *Vijf eeuwen gezinsleven. Liefde, huwelijk en opvoeding in Nederland* (Nijmegen: SUN, 1988, 256 blz., f38,50, ISBN 90 6168 285 1).

'Ter oriëntatie' is de titel van een korte introductie van Harry Peeters op de bundel *Vijf eeuwen gezinsleven. Liefde, huwelijk en opvoeding in Nederland*. Daarin wordt de doelstelling van de redactie uiteen gezet. Zoals van Peeters te verwachten was schetst hij een historisch gedragswetenschappelijk perspectief op gezinsgeschiedenis. De bundel beoogt '... inzicht te geven in de procesmatige samenhang tussen gezin en persoonlijke en maatschappelijke factoren' (7).

In zijn bijdrage houdt hij een expliciet pleidooi voor historische gedragswetenschappen als

oriëntatie op de geschiedschrijving van het gezin. 'De emotionaliteit in gezinsrelaties' maakt hij tot onderzoeksveld van de historische gedragswetenschappen. Daarbij reserveert hij een speciale plaats voor de psychosociale ontwikkeling van kinderen in het gezin. Verder bepleit hij het gebruik van 'modale ontwikkelingsprofielen' in het historisch onderzoek, om tot verantwoordere interpretatie van mentale en affectieve aspecten van het gezinsleven in het verleden te komen.

De vraag wat deze benadering de geschiedwetenschap te bieden heeft ligt voor de hand. Mede door de verschillende karakters van de bijdragen is daar geen duidelijk antwoord op te geven. Zo consequent als Peeters en Haks de literatuur vanuit gedragswetenschappelijk perspectief beschrijven, zo inconsequent is Lène Dresen- Coenders in de presentatie van haar onderzoek. Een dergelijke inconsistentie is ook bespeurbaar in de schrijfstijl. Na de 'zuiver wetenschappelijke' toon van de introductie gaat Peeters in zijn tweede bijdrage aan de bundel over op een stijl die een breed publiek aan zou moeten spreken. Gezien de opzet beoogt de bundel in ieder geval een introductie te zijn op de historiografie van het gezin vanaf de middeleeuwen tot 1960. In verschillende bijdragen wordt het onderzoek geschetst waarmee het gezin weer op de agenda van de historische wetenschap kwam. Daarmee biedt de bundel een goede introductie op het werk van Shorter, Stone en Flandrin. Daarnaast wordt aangegeven welke inzichten sindsdien aanleiding zijn geweest hun interpretaties te nuanceren.

Daarmee krijgt recenter onderzoek echter niet de aandacht die het verdient. Zo wordt het werk van Donzelot en Foucault regelmatig genoemd, zonder dat recht wordt gedaan aan hun bijdrage aan gezinsgeschiedenis. In haar overzicht van de geschiedschrijving van de seksualiteit schenkt Lotte van de Pol in haar uitleg van Foucaults interpretatie van het spreken over seksualiteit geen aandacht aan diens eigenzinnige visie op de mens. Dat brengt weer de marginale plaats met zich mee, die het onderzoek naar seksualiteit van het afgelopen decennium in haar bijdrage krijgt toebedeeld. De structuur die aan dit hoofdstuk ten grondslag ligt is er een van een ontwikkeling van openheid naar repressie; de nuanceringen die door Van de Pol worden aangebracht veranderen het aloude verhaal niet wezenlijk.

Dat leidt tot de vraag of door de oriëntatie op 'het oude werk' de problematiek van de conceptualisering van het gezin voldoende aandacht heeft gekregen. Donald Haks geeft een analyse van het debat over de oorsprong van het moderne, conjugale gezin. Zijn vergelijking tussen de klassieke en revisionistische historici is buitengewoon helder. Haks voert in zijn conclusie de controverse terug op een verschil in waardering van normen en feitelijk gedrag en een daarmee samenhangend verschil in keuze van bronnenmateriaal. Ongetwijfeld wordt hij daartoe verleid door zijn aandacht voor het gedragswetenschappelijke aspect van het probleem. Toch zou zijn beschrijving van het probleem tot een andere conclusie aanleiding kunnen geven. Daaruit valt namelijk op te maken dat er sprake is van een ander probleem en wel hoe — vanuit hedendaags perspectief—vragen te stellen naar de voorstelling van de seksen en de machtsbases waarover mannen en vrouwen in een bepaalde cultuur kunnen beschikken. Dat vergt verdergaande analyses dan 'klassieke' vraagstellingen naar de verhouding tussen de seksen in het huwelijk en of die als *patriarchalism* dan wel als *partnership* moet worden gedacht. Door de oriëntatie op 'het oude werk' gaat de bundel ook voorbij aan recente ontwikkelingen in *gender studies*. Zo belooft Dresen-Coenders' bijdrage een interessante analyse van verschuivingen in de machtsbalans tussen mannen en vrouwen aan het begin van de moderne tijd te geven. Dat wordt versterkt door haar ongebruikelijke keuze van bronnen. Uiteindelijk beperkt Dresen-Coenders zich in haar analyse tot de verslechterde positie van vrouwen ten opzichte van haar echtgenoot. Voorstellingen van vrouwelijkheid, die zo worden ingezet in de strijd om de controle over

RECENSIES

vrouwen en die bovendien zo'n belangrijke plaats hebben in haar materiaal, blijven buiten beschouwing.

M. van Tilburg

H. M. de Bruijn-Franken, *Het waterbedrijf in relatie tot de maatschappelijke verhoudingen* (Amersfoort: Gemeentelijk gas-, water- en CAI-bedrijf, Gemeentelijke archiefdienst, 1988, 354 blz.); R. Efdée, *De P. W. Janssen's Friesche stichting* (Oranjewoud: P. W. Janssen's Friesche stichting, 1988, 198 blz., f29,90, ISBN 90 9002 122 1); R. Efdée, *Putten uit het verleden. Geschiedenis van de drinkwatervoorziening in Friesland* (Leeuwarden: Waterleiding Friesland, 1988, 202 blz., f32,50, ISBN 90 9002337 2); A. de Groot, B. van Houten, *Tweestromenland. Elektriciteitsvoorziening in Groningen en Drenthe* (Groningen: Wolters-Noordhoff/Forsten, 1988, 328 blz., f60,-, ISBN 90 6243099 6); H. Spanninga, *De blauwe wezen van Leeuwarden. Geschiedenis van het nieuwe stadsweeshuis* (Leeuwarden: Stichting het nieuwe stadsweeshuis, 1988, 216 blz., f35,-).

Het is opvallend maar niet verwonderlijk dat men sinds het begin van de jaren tachtig in kranten en boeken steeds vaker de kwalifikatie 'free-lance historicus' tegenkomt. Op de arbeidsmarkt begon toen het aanbod aan afgestudeerde historici de vraag te overtreffen. De vrijheid en onafhankelijkheid die door de betiteling 'free-lance' worden gesuggereerd, zijn betrekkelijk. Onderzoek zou waarschijnlijk wel uitwijzen, dat de meeste 'free-lancers' historici zijn die om welke reden dan ook hun vak trouw willen blijven en er vervolgens (hopelijk voorlopig) voor kiezen om op basis van tijdelijke contracten aan deze en gene historische hand- en spandiensten te verlenen. De vaste aanstellingen uit vroeger dagen zijn schaars geworden. Kenmerkend voor deze manier van werken is dat, hoe verschillend de voorwaarden en clausules in hun contracten ook kunnen zijn, deze steeds worden afgesloten voor de duur van een projekt. In dit geval gaat het om een vijftal projekten waaruit boeken zijn voortgekomen.

Er zijn tussen deze boeken grote formele en inhoudelijke overeenkomsten. Met uitzondering van het boek van De Bruijn-Franken over de geschiedenis van het waterbedrijf in Amersfoort, dat wat de vorm betreft meer op een rapport dan op een boek lijkt, hebben de uitgevers (in vier van de vijf gevallen zijn dat de opdrachtgevende instellingen) niet bezuinigd op de uitgave. Toppers in vierkleurendruk zijn het subliem verzorgde boek over de Groningse en Drentse elektriciteitsvoorziening (al enige ondergebracht bij een heuse uitgever) en Efdées geschiedenis van de drinkwatervoorziening in Friesland. Deze aandacht voor de vorm is natuurlijk niet toevallig; voor de opdrachtgevende instellingen geldt zo'n geschiedenis van het eigen bedrijf als een belangrijk visitekaartje.

Maar ook inhoudelijk zijn er tal van overeenkomsten. Een eerste betreft het onderwerp. Alle auteurs behandelen de geschiedenis van de opdrachtgevende instelling (drie nutsbedrijven, een filantropische stichting en een weeshuis). Hun belangrijkste bronnenmateriaal bestaat vervolgens uit de seriële bronnen uit de archieven van deze instellingen. In alle vijf boeken wordt in een notenapparaat hiernaar verwezen. Het spreekt vanzelf, dat de boeken veel van hun waarde aan deze bronmatige aanpak ontlenu.

Een veel belangrijker overeenkomst lijkt mij echter gelegen in de behandeling en vooral de presentatie van de stof. Misschien omdat deze boeken niet voor een kleine kring van ingewijden maar voor een breder publiek zijn bedoeld, maar misschien ook omdat ze zijn geschreven door — zeker in vier van de vijf gevallen — professionele historici, hebben alle auteurs geprobeerd de stof in een ruimere context te plaatsen.